

IDENTITATE ȘI ALTERITATE ETNICĂ ȘI CONFESIONALĂ ÎN SPATIAL ARĂDEAN INTERBELIC

Stelian-Ioan Boia*

Cuvinte cheie: Arad, perioada interbelică, minorități, autorități locale, toleranță.
Keywords: Arad, interwar period, minorities, local authorities, tolerance.

Ethnic and Confessional Identity in Arad between World Wars. (Abstract)

After the First World War, the minorities were represented in Arad / Arad County by: Hungarians, Jews, Germans, Serbs, Croats, Czechs, Roma. The Romanian authorities faced numerous situations in which ethnic minorities opted for the citizenship of another state (the Hungarians) but refused to leave the country. The Romanian authorities had to organize their repatriation on several occasions. There was also the refusal of certain socio-professional categories (civil servants) to take the oath of loyalty to the Romanian state, to acquire Romanian language, to observe the national holidays and insignia. The local authorities' reaction was in all cases moderate.

The analysis of the demographic and socio-professional structure in Arad County allowed us to conclude on the existing relations between the majority and the minority, starting from the fact that the minorities constituted the majority of the population in the city of Arad (68,18% in 1925) and the Romanians the minority. In the rural settlements, the relations between the majority and the minority were changed, the Romanians having the highest weight.

Throughout the interwar period, Arad represented a pattern of interethnic and interconfessional tolerance.

Nevoia de identitate culturală, etnică, lingvistică este o condiție a echilibrului psihic uman. Nevoia de alteritate, de raportare la altul, asigură însă o posibilitate a dialogului. Nevoia psihologică de identitate își găsește expresia juridică în dreptul la identitate etnică, asigurat și garantat de societățile civilizate, în statul de drept al comunității pluraliste cu regim democratic.

Cum se construiește o identitate? Răspunsul specialiștilor este unanim: prin raportare la celălalt, la străin¹. Imaginea unui *alter* este adesea oglinda propriei identități, condiție și consecință a acesteia². Admirat, respins sau detestat, model ideal sau figură a marginalului, imagine a străinului bun sau rău, acest *celălalt* este, într-o mare măsură, o proiecție de sine³.

* Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad. E-mail: stelianioanboia@yahoo.com

¹ Pentru detalii vezi *Identitate/alteritate în spațiul românesc* (ed. Alexandru Zub), Iași (1996), 162–171; M. Săvulescu-Voudouris, C. Fuchs, *Identitatea iudaică după cel de al Doilea Război mondial. Un studiu pilot*, București (1999).

² N. Turliuc, Conceptul de identitate: conținut și procese, în *Xenopoliana*, VIII, 1–4 (2000), 5.

³ A. Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu*

La finalul primei conflagrații mondiale, colapsul marilor imperii multinaționale era urmat de nașterea noilor state europene, ale căror granițe urmau să fie trasate pe baza principiului naționalităților. Decizia extrem de dificilă datorită realităților demografice existente la acea vreme în Europa, revenea marilor puteri reunite în anii 1919–1920 la Paris. În cadrul Conferinței de pace de la Paris a fost lansat dreptul la existență și liberă dezvoltare a minorităților naționale, dorindu-se ocrotirea, cât și integrarea lor în noile state europene. În cadrul României, dreptul minorităților etnice din țară era stipulat în Tratatul minorităților din 9 decembrie 1919 și în articolele Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920. Membru al Societății Națiunilor, statul român a fost nevoit, de nenumărate ori, să rezolve divergențele cu diferite minorități naționale în fața reprezentanților Societății Națiunilor.

În primii ani după Marea Unire de la 1918, reacția minorităților naționale față de noul stat român a fost diferită. Etnicii rămași în România s-au integrat în noile structuri; un număr însemnat de imagologie în context est-central european, București (2001).

de etnici neromâni au optat pentru cetățenia altor state, printre aceștia s-au numărat marii proprietari de pământ și funcționarii care au refuzat să depună jurământul față de statul român. Ca și în restul Transilvaniei, și în județul Arad minoritățile erau reprezentate de maghiari, șvabi, evrei, slovaci, romi, sârbi, croați și cehi. După anul 1920, autoritățile românești din Arad s-au confruntat cu numeroase situații în care etnicii minoritari optaseră pentru cetățenia altui stat, dar refuzau să părăsească țara. Autoritățile românești s-au văzut nevoite să organizeze în mai multe rânduri repatrierea acestora. De asemenea, autoritățile s-au confruntat și cu refuzul unor funcționari publici de a depune jurământul de fidelitate față de statul român, de a-și însuși limba română, de a respecta sărbătorile și însemnele naționale. Reacția autorităților locale a fost una moderată: dispozițiile privind minoritățile erau amânate de nenumărate ori, reformulate în favoarea lor.

Statul român, reprezentat în Transilvania între anii 1919–1920 de Consiliul Dirigent, a început munca de uniformizare a sistemului existent în Transilvania. Introducerea administrației românești a însemnat în primul rând promovarea românilor și a etnicilor neromâni care au înțeles să colaboreze cu noua patrie. Etnicii minoritari aveau obligația de a respecta statul român, precum și Casa Regală. Limba română era tot mai des folosită în administrație și actele oficiale, în școală, la noua denumire a localităților și străzilor. Legislația de uniformizare trebuia să fie aplicată în acord cu tratatele internaționale, pentru a nu încălca drepturile minorităților. Chiar dacă în județul Arad în lumea rurală, locuitorii români erau majoritari, în municipiu românii erau – așa cum vom vedea – în minoritate. Un număr prea mic era implicat în viața politică, economică și culturală a orașului în primii ani după Unire. Până în deceniul patru al secolului al XX-lea, elementul românesc a pătruns destul de lent în lumea urbană, dominată în continuare de neromâni.

Sistemul administrativ românesc avea prea puțini funcționari români care să poată gestiona problemele politice, economice și culturale de aici. În consecință, în perioada interbelică autoritățile statului român s-au străduit să transforme economia românească într-o economie susținută de elementul etnic românesc. Eforturile au fost pe măsură, întrucât forța economică din mediul urban era susținută preponderent de etnicii minoritari. Legislația favorabilă pătrunderii românilor în viața economică a îmbrăcat forma „românizării”, iar rezultatele au fost vizibile abia în timpul regimului antonescian.

Analiza structurii demografice a populației din județul Arad ne ajută să înțelegem raportul existent între diferite etnii și, în primul rând, între românii majoritari și etnicii minoritari. La granița de vest a țării, statul român a administrat o populație diversă din punct de vedere etnic și confesional, unde românii erau în general majoritari. La nivelul orașului Arad și a unor localități din mediul rural, numărul românilor era sensibil egal sau depășit de cel al etniilor minoritare. Aici autoritățile românești erau obligate să depună un efort considerabil pentru a integra noii cetățeni în structurile statului român, în concordanță cu legile țării.

Dar iată statistica populației orașului Arad în anul 1925:

I. După confesiune:

1. Greco-ortodocși (români): 27.054
2. Greco-ortodocși (sârbi): 2825
3. Greco-ortodocși (ruși): 31
4. Greco-ortodocși (bulgari): 52
5. Greco-ortodocși (greci): 5
6. Greco-catolici: 2184
7. Romano-catolici: 38.839
8. Luterani: 1917
9. Reformați: 5731
10. Unitarieni: 109
11. Izraeliți: 13.440
12. Bapțiști: 236
13. Fără confesiune: 13
14. Mahomedani: 3
15. Liber cugetători: 2
16. Nazarineni: 21⁴

II. După naționalitate:

1. Români: 29.356
2. Evrei: 13.440
2. Sârbi: 2.825
3. Francezi: 7
4. Italieni: 24
5. Cehoslovaci: 33
6. Unguri: 41.453
7. Germani: 5.158
8. Greci: 5
9. Polonezi: 13
10. Ruși: 31
11. Bulgari: 52
12. Turci: 3
13. Slovaci: 62⁵

În anul 1925, Aradul avea 92.462 de locuitori, din care 63.044 minoritari, deci 68,18%.

⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad (în continuare SJAN Arad...), *Fond Prefectura Jud. Arad. Acte Administrative*, dos. 16/1925, f. 145.

⁵ *Ibidem*.

La aceștia se adaugă locuitorii străini supuși în număr de 199 francezi, 31 ruși, 16 italieni, 1145 unguri, 74 sârbi, 7 chinezi, 71 germani, 3 englezi, 3 belgieni, 15 bulgari, 9 polonezi, 134 austrieci și 14 americani, populația orașului ridicându-se la 94.183 de locuitori⁶.

În primii ani după război, minoritarii – cu excepția ungarilor – ne referim la șvabi, sârbi și slovaci – „se manifestă ordonat și în vederile politice dusă de poporul românesc”⁷, în timp ce maghiarii speculează în folosul propagandei lor orice fricțiune din politica internă⁸, „și prin viu grai sau scris împrăștie nădejdea unor vremuri mai bune pentru interesele lor naționale”⁹. Între acțiunile subversive ale propagandei maghiarilor, se evidențiază repertoriul teatrelor care pun în scenă „piesele cu caracter tendențios și întreținătoare ale spiritului șovinist, cari nu știm cum se strecoară vigilenței cenzurii”¹⁰. Prin presa de limbă maghiară „se caută a se promova neîncredere în puterea de administrație a autorităților noastre, mergând până acolo cu îndrăsneală de inventează „pericole” și „comploturi”. Astfel ziarul *Erdely Hirlap* din Arad a plăsmuit o așa-zisă corespondență despre existența unor comploturi în orașul Arad „pentru care după susținerea lor, autoritățile au fost silite să ia strajnice măsuri”¹¹. Propaganda maghiară din Arad a fost influențată și de vestea arestării fostului ministru de interne maghiar, Benyczky „minoritatea maghiară din sectorul nostru manifestându-se pentru regimul Horty și aprobând actul comis”¹². În articolul de fond al ziarului *Erdely Hirlap* din 27 mai 1925 se scuză actul regentului Horthy cu privire la arestarea fostului ministru de interne al Ungariei, susținându-se că „ungurimea de pretutindeni rămâne devotată și srâns unită în jurul regentului lor care luptă pentru consolidarea și propășirea poporului maghiar”¹³. Din frazele acestui articol „reiese în mod sfidător atitudinea nepăsătoare și disprețuitoare pentru țara în care trăesc, desconsiderând-o cu îndrăsneală de parcă ar edita foile lor în altă țară”¹⁴.

Ziarele maghiare din străinătate (*Pesti Hirlap* din 28 mai 1925 și *Sozat* din 29 mai 1925 de la Budapesta și *Detroate Ujsag* din 6 martie 1925,

respectiv *Kanadai Magyar Ujsag* din 17 martie 1925 din America), exploatănd declarațiile frunțașilor noștri politici și actele guvernului nostru, cărora le dau o cu totul altă interpretare decât cea reală, „ne înjură în mod trivial și promit revanșa exprimând și speranța pe care o dau ca imediat realizabilă că în curând graiul unguresc se va auzi din nou în Ardeal și Banat, iar steagul unguresc va fâlfâi iarăși în Carpați”¹⁵. De altfel, într-o „Notă de informațiuni” primită la Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, se precizează că în capela Spitalului de Stat din Arad „s-ar afla un tablou care reprezintă chestiuni naționale maghiare”¹⁶. Verificările făcute au confirmat „că în adevăr este în altarul bisericii un tablou mare cam de 2 m înălțime, care în loc să reprezinte un sfânt oarecare conform religiei, reprezintă încoronarea unui rege maghiar, stând în genunchi un înger și îi pune emblema maghiară în cap, iar înaintea lui este stema maghiară care reprezintă următoarele: cele 4 râuri a (le) fostului stat maghiar, Dunărea, Tisa, Drava și Sava care în prezent numai două sunt sub stăpânirea lor. Al doilea cei trei munți principali: Tatra, Matra și Fatra, care în prezent sunt sub stăpânirea Cehoslovaciei. Al treilea, teritoriul Ardealului, al patrilea-Croato-Slavonia etc.”¹⁷. Și „deosebit se află tot pe tablou tricolorul maghiar. Tot la fel și la Administrația Financiară în partea de către primărie se află Coroana maghiară cu emblema maghiară, chiar și sigiliile maghiare se folosesc pentru a ștampilări etc.”¹⁸.

În ziarul *Aradi Kozlony* din 8 ianuarie 1929 a apărut un articol tradus în limba română privitor la muncitorii străini care iau locul românilor în fabricile din Arad, situația fiind aceeași și pentru funcționarii arădeni români¹⁹. Revizuirea străinilor urma să revină Prefecturii județului, concret subprefectului Augustin Lazăr, cu recomandarea „să nu jignească interesele unor „întreprinderi”²⁰. Prioritară la angajarea în producție era calificarea „căci dacă unei întreprinderi îi convine mai mult un specialist, acea întreprindere nu poate fi obligată a angaja un alt specialist mai puțin convenabil, numai de aceia că acesta din urmă este cetățean român”²¹. La 12 ianuarie 1929, prin dispoziția dată de prefectul județului Arad, subprefectul dr.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. 25.

⁸ Vezi cazul Pactului de la Ciucea.

⁹ SJAN Arad., *fond. cit.*, dos. 16/1925, f. 25.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Erdely Hirlap*, 17 mai 1925.

¹² SJAN Arad., *fond. cit.*, dos. 16/1925, f. 25v.

¹³ *Ibidem*, f. 26.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Idem, dos. 14/1925, f. 18.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 13/1929, f. 45.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

Augustin Lazăr face personal controlul la nivelul întreprinderilor arădene. De la minister a venit la Arad, un ordin de natură confidențială, care arată că în fabricile și întreprinderile din Arad lucrează foarte mulți lucrători specialiști străini²². De asemenea s-au prezentat termenele de rămânere în țară a refugiaților ruși, armeni și turci până la 1 iunie 1929²³.

Datele statistice privitoare la încadrarea în întreprinderile arădene din Arad și din județul Arad a muncitorilor în funcție de etnie se prezenta în felul următor în anul 1938:

Plasa Ineu

1. Comuna Moroda: proprietari de ateliere (5) –
 - 4 români
 - 1 maghiar
 proprietari de prăvălii (3) –
 - 2 români
 - 1 maghiar²⁴
2. Comuna Iermata: patroni ateliere (4) –
 - 1 român
 - 1 maghiar
 - 1 german
 - 1 alții²⁵
3. Comuna Mocrea: patroni de ateliere (4) –
 - 1 maghiar
 - 1 german
 - 2 alții
 proprietari de prăvălii (2) –
 - 1 maghiar
 - 1 german²⁶
4. Comuna Ineu: patroni de ateliere (75) –
 - 2 români
 - 44 maghiari
 - 5 germani
 calfe și alte categorii de calificați (28) –
 - 14 români
 - 13 maghiari
 - 1 german
 muncitori necalificați-ucenici (28) –
 - 13 români
 - 12 maghiari
 - 2 germani
 - 1 evreu
 patroane de ateliere (8) –
 - 2 românce
 - 5 maghiare
 - 1 evreică
 proprietari de prăvălii (38) –
 - 11 români
 - 16 maghiari
 - 3 germani
 - 8 evrei

- 11 români
 - 16 maghiari
 - 3 germani
 - 8 evrei
- calfe (19) –
- 6 români
 - 13 maghiari²⁷

În total personalul din ateliere și prăvălii încadrat în comuna Ineu era de 205 persoane din care 69 români, 111 maghiari, 11 germani și 15 evrei²⁸.

5. Comuna Gurba: proprietari de prăvălii (4) –
 - 3 români
 - 1 evreu²⁹
6. Comuna Chereuș: proprietari de prăvălii (3) –
 - 2 români
 - 1 evreu³⁰

Plasa Radna

1. Comuna Milova: patroni de ateliere (1) –
 - 1 german
 Personal din întreprinderi industriale mici (1) –
 - 1 german
 proprietari de prăvălii (3) –
 - 3 români
 ucenici (3) –
 - 3 români³¹
2. Comuna Conop: patroni de ateliere (7) –
 - 2 români
 - 2 maghiari
 - 2 germani
 - 1 alții
 ucenici (1) –
 - 1 român
 proprietari de prăvălii (2) –
 - 1 german
 - 1 evreu³²
3. Comuna Odvoș: patroni de ateliere (8) –
 - 3 români
 - 5 maghiari
 personal din întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (10) –
 - 4 români
 - 5 maghiari
 - 1 german
 proprietari de prăvălii (3) –
 - 1 român
 - 2 evrei
 vânzători calificați (2) –
 - 1 român
 - 1 maghiar

²² *Ibidem*, f. 46.

²³ *Ibidem*, f. 48.

²⁴ *Idem*, dos. 317/1938, f. 26.

²⁵ *Ibidem*, f. 28.

²⁶ *Ibidem*, f. 30.

²⁷ *Ibidem*, f. 32.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 34.

³⁰ *Ibidem*, f. 36.

³¹ *Ibidem*, f. 41.

³² *Ibidem*, f. 42.

- 2 români³³
4. Comuna Cladova: patroni de ateliere (2) –
2 români
proprietari de prăvălii (2) –
1 român
1 alții³⁴
5. Comuna Miniș: patroni de ateliere (10) –
4 români
4 maghiari
2 germani
calfe (1) –
1 maghiar
ucenici (1) –
1 român
proprietari de prăvălii (4) –
3 români
1 alții
alte categorii de salariați (5) –
5 români³⁵
6. Comuna Sâmbăteni: patroni de ateliere (10)
–
9 români
1 german
ucenici (1) –
1 român
personal întreprinderi industriale mici
(inclusiv patroni) (11) –
10 români
1 german
proprietari de prăvălii (5) –
3 români
2 evrei
personal ateliere și prăvălii (17) –
14 români
1 german
2 evrei³⁶

În total, în comuna Sâmbăteni lucrau în ateliere și prăvălii 17 persoane, din care 14 români, 1 german și 2 evrei³⁷.

Plasa Săvârșin

1. Comuna Petriș: personal din întreprinderi industriale mici (12) –
11 români
1 german
ucenici (1) –
1 german
personal din ateliere și prăvălii (23) –
20 români
2 germani

³³ *Ibidem*, f. 43.

³⁴ *Ibidem*, f. 44.

³⁵ *Ibidem*, f. 45.

³⁶ *Ibidem*, f. 60.

³⁷ *Ibidem*.

- 1 evreu³⁸
2. Comuna Monoroștia: personal din ateliere și prăvălii (2) –
2 maghiari³⁹
3. Comuna Bârzava: calfe și alți lucrători calificați (13) –
8 români
1 maghiar
4 germani
lucrătoare necalificate (2) –
2 maghiare
personal din întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (17) –
10 români
3 maghiari
4 germani
proprietari de prăvălii (6) –
5 români
1 german
vanzători calificați (1) –
1 român
ucenici (1) –
1 român⁴⁰
4. Căpruța: patroni (6) –
6 români
personal întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (6) –
6 români
proprietari de prăvălii (11) –
9 români
2 evrei
alte categorii de salariați (1) –
1 român⁴¹
5. Comuna Săvârșin: patroni de ateliere (17) –
9 români
6 maghiari
2 germani
calfe și alți lucrători calificați (5) –
5 maghiari
muncitori necalificați (154) –
150 români
4 maghiari
ucenici (2) –
1 maghiar
1 german
lucrătoare necalificate (24) –
20 românce
1 germană
personal întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (106) –
100 români
4 maghiari

³⁸ *Ibidem*, f. 40.

³⁹ *Ibidem*, f. 46.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 47.

⁴¹ *Ibidem*, f. 48.

2 germani
 proprietari de prăvălii (17) –
 5 români
 4 maghiari
 8 alții
 vânzători calificați (2) –
 2 maghiari
 alte categorii de salariați (23) –
 15 români
 6 maghiari
 2 germani
 ucenici (2) –
 2 maghiari⁴²

În total, în comuna Săvăârșin, reședința plasei, erau încadrate 352 de persoane în ateliere și prăvălii, din care 299 români, 38 maghiari, 7 germani și 8 alții⁴³.

Plasa Aradul Nou

1. Aradul Nou: patroni de ateliere (130) –
 3 români
 12 maghiari
 115 germani
 calfe și alți lucrători calificați (115) –
 7 români
 5 maghiari
 103 germani
 ucenici (42) –
 5 români
 3 maghiari
 34 germani
 patroane de ateliere (8) –
 1 româncă
 1 maghiară
 6 germane
 lucrătoare calificate (1) –
 1 germană
 ucenice (2) –
 2 germane
 personal din întreprinderi industriale mici
 (inclusiv patroni) (298) –
 16 români
 21 maghiari
 261 germani
 proprietari de prăvălii (55) –
 2 români
 53 germani
 vânzători calificați (26) –
 6 români
 2 maghiari
 18 germani

ucenici (16) –
 4 români
 12 germani
 alte categorii de salariați (11) –
 3 maghiari
 11 germani⁴⁴

În total în Aradul Nou lucrau în ateliere și prăvălii 406 persoane, dintre care 26 români, 28 maghiari și 352 germani⁴⁵.

2. Comuna Cruceni: patroni de ateliere (13) –
 13 germani
 proprietari de prăvălii (4) –
 4 germani⁴⁶
 3. Comuna Engelsbrunn: patroni de ateliere (9) –
 9 germani
 calfe și alți lucrători calificați (1) –
 1 german
 muncitori necalificați (2) –
 2 germani
 personal din întreprinderi industriale mici
 (inclusiv patroni) (12) –
 12 germani
 proprietari de prăvălii (15) –
 15 germani⁴⁷

În total, 27 de angajați, toți de etnie germană⁴⁸

4. Comuna Guttonbrunn: patroni de ateliere
 (106) –
 1 român
 105 germani
 calfe și alți lucrători salariați (30) –
 1 român
 29 germani
 muncitori necalificați (1) –
 1 german
 ucenici (27) –
 5 români
 1 maghiar
 21 germani
 patroane de ateliere (1) –
 1 germană
 lucrătoare necalificate (11) –
 1 româncă
 10 germane
 personal din întreprinderi industriale mici
 (inclusiv patroni) (176) –
 8 români
 1 maghiar
 167 germani
 proprietari de prăvălii (12) –

⁴⁴ *Ibidem*, f. 50.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 52.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 54.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f.49.

⁴³ *Ibidem*.

12 germani
ucenici (2) – 2 germani⁴⁹
Totalul personalului angajat în ateliere și prăvălii se ridică la 190 de persoane, din care 8 români, 1 maghiar și 181 germani⁵⁰.

5. Comuna Livada: patroni de ateliere (11) –

11 germani
calfe (2) –
2 germani
ucenici (2) –
2 germani
proprietari de prăvălii (3) –
3 germani

În total, erau 18 angajați în ateliere și prăvălii în comuna Livada⁵¹.

6. Comuna Mândruloc: patroni de ateliere (7)

– 5 români
2 maghiari
calfe (1) –
1 român
ucenici (2) –
2 români
personal din întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (10) –
8 români
2 maghiari
proprietari de prăvălii (7) –
2 români
1 german
4 evrei⁵²

În total, în comuna Mândruloc lucrau în ateliere și prăvălii 17 persoane, din care 10 români, 2 maghiari, 1 german și 4 evrei⁵³.

7. Comuna Sâtleani: patroni de ateliere (3) –

2 maghiari
1 german
calfe (1) – 1 german
ucenici (1) – 1 maghiar
personal din întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (5) –

3 maghiari
2 germani⁵⁴

8. Comuna Sânnicolaul Mic: proprietari de ateliere (6) – 2 români

4 germani
calfe (5) –
1 român
4 germani

ucenici (1) –

1 german
patroane de atelier (1) –
1 germană
ucenice (2) –
2 românce
personal din întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (15) –
5 români
10 germani
proprietari de prăvălii (11) –
4 români
7 germani⁵⁵

În total 26 de angajați, din care 9 români și 17 germani⁵⁶.

9. Comuna Șag: patroni de ateliere (20) –

20 germani
calfe și alți lucrători calificați (7) –
7 germani
ucenici (20) –
20 germani
personal din întreprinderi industriale mici (inclusiv patroni) (47) –
47 germani
proprietari de prăvălii (12) –
12 germani⁵⁷

În total în comuna Șag erau încadrate în ateliere și prăvălii 59 de persoane, toate de etnie germană⁵⁸.

10. Comuna Schondorf: patroni de ateliere (34) – 34 germani

calfe (2) –
2 germani
ucenici (8) –
1 român
7 germani
proprietari de prăvălii (9) –
9 germani
ucenici (2) –
2 germani
personal din ateliere și prăvălii (55) –
1 român
54 germani⁵⁹

11. Comuna Traunau: patroni de ateliere (29)

– 29 germani
calfe (1) –
1 german
ucenici (5) –
5 germani
proprietari de prăvălii (3) –

⁴⁹ *Ibidem*, f. 56.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, f. 57.

⁵² *Ibidem*, f. 58.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 61.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 62.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 63.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 64.

3 germani
 vânzători calificați (1) –
 1 german
 ucenici (1) –
 1 german⁶⁰
 În total 40 de persoane încadrate în ateliere și
 prăvălii, din care 1 maghiar și 39 germani⁶¹.
 12. Comuna Wiesenheid: patroni de ateliere
 (1) – 1 german
 proprietari prăvălii (3) –
 3 germani
 alte categorii de salariați (1) –
 1 german⁶²
 13. Comuna Zădârlac: patroni de ateliere (30)
 – 1 român
 29 germani
 calfe (15) –
 15 germani
 ucenici (7) –
 7 germani
 proprietari de prăvălii (9) –
 9 germani⁶³
 În total, 61 de persoane încadrate în ateliere și
 prăvălii, din care 1 român și 60 germani⁶⁴.

Plasa Curtici

1. Comuna Curtici: patroni de ateliere (40) –
 19 români
 12 maghiari
 5 germani
 4 evrei
 calfe și alți lucrători calificați (16) –
 8 români
 6 maghiari
 1 german
 1 alții
 ucenici (28) –
 17 români
 4 maghiari
 7 germani
 patroane de ateliere (1) –
 1 româncă
 lucrătoare necalificate (1) –
 1 româncă
 personal din întreprinderi industriale mici
 (inclusiv patroni) (86) –
 46 români
 22 maghiari
 13 germani

⁶⁰ *Ibidem*, f. 65.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, f. 66.

⁶³ *Ibidem*, f. 67.

⁶⁴ *Ibidem*.

4 evrei
 1 alții
 proprietari de prăvălii (33) –
 22 români
 4 maghiari
 2 germani
 5 evrei
 vânzători calificați (2) –
 1 român
 1 maghiar
 alte categorii de salariați (3) –
 3 maghiari
 ucenici (1) – 1 german⁶⁵

În total 125 de angajați ca personal în ateliere
 și prăvălii, din care 69 români, 30 maghiari, 16
 germani, 9 evrei și 1 alții⁶⁶.

2. Comuna Dorobanți: proprietari de prăvălii
 (8) – 3 maghiari
 1 german
 4 evrei⁶⁷

Așadar, în județul Arad, în anul 1938, situația
 angajaților din ateliere, prăvălii și cooperative de
 consum, în funcție de apartenența etnică se pre-
 zenta în felul următor:

1. Patroni de ateliere – 2089, din care:

627 români
 582 maghiari
 809 germani
 30 evrei
 41 alții⁶⁸

2. Calfe și alți lucrători calificați – 74, din care:

206 români
 249 maghiari
 280 germani
 4 evrei
 8 alții⁶⁹

3. Muncitori necalificați – 298, din care:

209 români
 59 maghiari
 29 germani
 1 evreu⁷⁰

4. Ucenici – 866, din care:

415 români
 168 maghiari
 270 germani
 1 evreu
 12 alții⁷¹

⁶⁵ *Ibidem*, f. 51.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 53.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 74.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

Total bărbați – 4000, din care:

1457 români
1388 germani
1058 maghiari
36 evrei
61 alții⁷²

5. Patroane de ateliere – 64, din care:

14 românce
26 maghiare
19 germane
3 evreice
2 alții⁷³

6. Lucrătoare calificate – 11, din care:

1 româncă
7 maghiare
3 germane⁷⁴

7. Lucrătoare necalificate – 43, din care:

25 românce
8 maghiare
10 germane⁷⁵

8. Total femei angajate – 148, din care:

52 românce
50 maghiare
40 germane
3 evreice
3 alții⁷⁶

În întreprinderile industriale mici, incluzând și patronii, erau angajate 4148 persoane, din care:

1509 români
1108 maghiari
1428 germani
39 evrei
64 alții⁷⁷

Un număr de 955 persoane erau proprietari de prăvălii, din care:

342 români
171 maghiari
236 germani
163 evrei
43 alții⁷⁸

Vanzători calificați – 185, din care:

54 români
55 maghiari
42 germani
18 evrei
16 alții⁷⁹

În județul Arad erau și alte categorii de salariați – 161, din care:

56 români
59 maghiari
22 germani
12 evrei
12 alții⁸⁰

și de asemenea un număr de 141 ucenici, din care:

53 români
25 maghiari
46 germani
1 evreu
16 alții⁸¹

Analizând aceste date statistice, rezultă că în județul Arad numărul salariaților din ateliere și prăvălii se ridica la 5590 de persoane, din care:

2014 români
1418 maghiari
1774 germani
233 evrei
151 alții⁸²

În întreprinderile industriale mari – uzine, fabrici – situația salariaților la 15 noiembrie 1938 se prezenta astfel: personalul aparținând conducerii administrative (25), din care: 3 români, 5 maghiari, 3 germani, 13 evrei (1 femeie) și 1 alții⁸³. Un număr de 63 de salariați reprezentau personalul administrativ inferior, din care 26 români, 14 maghiari 11 germani, 12 evrei⁸⁴. Personalul tehnic superior avea un efectiv de 21 angajați, din care 11 români, 8 germani și 2 evrei⁸⁵, iar angajații tehnici inferiori și muncitorii calificați erau în număr de 241, din care 109 români, 65 maghiari, 40 germani, 5 evrei și 22 alții⁸⁶. Numărul muncitorilor necalificați din întreprinderile industriale arădene era de 1044, din care 768 români, 183 maghiari, 41 germani, 1 evreu și 51 alții⁸⁷, iar al ucenicilor era de 22, din care 8 români, 2 maghiari și 12 alții⁸⁸.

După război își face tot mai simțită prezența irendentismul maghiar. Se accentuează propaganda pentru revizuirea tratatelor de pace. „În Ungaria se vorbește că pe ziua de 1 ianuarie 1933, românii trebuie să se retragă, iar ungurii vor ocupa ardealul”⁸⁹. Propaganda ungarilor se baza și pe faptul că „au făcut o cerere la Liga națiunilor și că au fost asigurați

⁸⁰ *Ibidem.*

⁸¹ *Ibidem.*

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem*, f. 79.

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem.*

⁸⁸ *Ibidem.*

⁸⁹ *Idem*, dos. 31/1933, f. 46.

⁷² *Ibidem.*

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ *Ibidem.*

⁷⁵ *Ibidem.*

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ *Ibidem.*

⁷⁸ *Ibidem.*

⁷⁹ *Ibidem.*

că o comisie internațională va veni în România să cerceteze prin comune și acolo unde vor fi de la 15% în sus unguri acele comune vor fi cedate Ungariei⁹⁰.

Într-o adresă a Biroului Poliției de Siguranță către Comisariatul de Poliție de frontieră Nădlac, se face precizează că „Autoritățile ungare eliberează de multe ori pașapoarte de complezență ungarilor ce posedă indigenatul la noi, pașapoarte cari nu mai pot fi prelungite de Legația ungară din București⁹¹. Mai mult, există bănuiala că „acele autorități fac sus arătata corectură pe pașapoarte, după obținerea vizei consulare⁹². Se face recomandarea ca, în caz de constatare a unor „corecturi sau ștersături” ale cuvintelor „naționalitatea maghiară”, corectură acoperită cu sigiliul autorității care le-a eliberat, „ca și orice indiciu din care ar reieși că posesorul pașaportului nu ar avea cetățenia bine stabilită”, „veți refuza categoric intrarea, chiar dacă posedă viza consulară română, raportându-se pentru fiecare caz în parte⁹³.”

Prin adresa Chesturii către Biroul Poliției de Siguranță Arad, se solicită comisariatelor și detașamentelor de poliție Curtici, Nădlac, Grăniceri, Pecica, Turnu să nu mai permită „intra-rea în țară nici chiar cu viză consulară română în regulă supusei americane Feiga Sender originară din comuna Cedineți, județul Hotin, deoarece ea a activat în organizația comunistă descoperită în acel târg în anul 1930, și când a dispărut din țară plecând în america, unde s-a naturalizat⁹⁴.”

Într-un raport al Chesturii Poliției Municipiului Arad din 20 ianuarie 1933, se face remarca, privitor la iredentismul maghiar, că „ungurii sunt puțini și cei cari sunt, de la cei bătrâni până la cei mai tineri, sunt șoviniști, explicația se găsește în faptul că ei sunt minoritari cari au câștigat și au avut diferite favoruri în vechea Ungarie⁹⁵. Și, continuă raportul: „Propaganda iredentistă se face reflex prin elementul ce a trăit o epocă de bine în vechea Ungarie și cari în judecata limitată nu poate concepe un salt la starea de lucruri de astăzi și-o comparație obiectivă dela noi la unguri în timpul de azi⁹⁶. Treptat, cu trecerea timpului, propaganda iredentistă pentru revizuirea tratatelor de pace se reduce „totuși se zice că se vorbește în Ungaria că România cu Ungaria se vor uni așa cum a fost mai înainte Ungaria cu Austria sub domnia M.S. Regelui

Carol II⁹⁷. Erau luate măsuri de către autoritățile și serviciile locale pentru a obstacula propaganda curentelor extremiste. Astfel, în conformitate cu Ordinul nr.4819/1934 al Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara „și ca urmare a comunicărilor anterioare, referitoare la mijloacele clandestine de trecere frauduloasă a comuniștilor prin sectorul Dvs., vă semnalăm pe avocatul LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU zis ANDREI MOLDOVEANU, originar din București, cunoscut comunist, care în prezent se află în Moscova și se va înapoia în țară la 1 Maiu 1934⁹⁸. Mai mult, „în caz de prezentare să fie amănunțit percheziționat, arestat și înaintat Direcțiunei, la ordinul Nr. 24369 din 23 Martie 1934⁹⁹.”

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a influențat, așa cum era de așteptat, starea de spirit a populației, mai ales în mediul rural. Ungurii și șvabii „nu sunt de încredere și continuă să constituie un pericol permanent pentru Statul Român¹⁰⁰. Șvabii „spun că Banatul va deveni autonom, iar românii vor fi colonizați în Transnistria; ungurii continuă a spune că întreg ardealul va fi înglobat în curând la Ungaria¹⁰¹. Șvabii „au tendința de a conduce ei totul și se consideră stat în stat” și „continuă să poarte uniforme, sustrag corespondența de la cenzură, ficând serviciu de poștă prin curieri proprii, se sustrag de la rechiziții și chiar de la mobilizare¹⁰². Ungurii „care fac parte din armată, fug în Ungaria trecând fraudulos frontiera când primesc ordine de concentrare sau mobilizare¹⁰³. Tineretul șvab „a abandonat biserica și a început o campanie de prigoană împotriva preoților, atacându-i chiar pe timpul nopții în locuințele lor. S-a (u) îndepărtat din școli și case particulare icoanele sfinte, înlocuite cu portretul cancelarului Hitler. Rugăciunile în școlile șvăbești sunt înlocuite cu marșul național-socialist¹⁰⁴.”

Urmând legislația de „românizare” a economiei, măsurile luate în anii regimului Antonescu (1940–1944) au exclus evreii din toate domeniile de activitate, dar cu precădere din viața economică. Excluderea din rândul funcționarilor publici, armată, școli publice, etc., a fost urmată de exproprierea imobilelor și folosirea evreilor la munca de folos obștesc. Legea pentru reglementarea situației

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, f. 47.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 49.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 68.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 110.

⁹⁸ *Idem*, dos. 38/1934, f. 1.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Idem*, dos. 165/1943, f. 2v.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

evreilor, prin care conducătorii întreprinderilor evreiești sun scoși din funcțiile de administratori-delegați, a produs „oarecare slăbire a bunului mers al industriilor respective, acești foști administratori – delegați căutând să saboteze noua conducere românească, care este nevoită să depună o muncă forte pentru a nu produce o stagnare în mersul întreprinderilor”¹⁰⁵. Funcționarii particulari români sunt „foarte nemulțumiți și așteaptă ca nu numai administratorii-delegați evrei să fie schimbați, dar și conducătorii de secții, care au o influență și contact direct cu personalul românesc”¹⁰⁶. Prin eliminarea avocaților evrei din barouri, „s-a produs o mulțumire în rândul tinerilor avocați români”¹⁰⁷. Avocații evrei manifestă nemulțumire, „dar au reușit o avere însemnată pentru a nu-și face probleme de existență”¹⁰⁸.

Atrocitățile autorităților horthiste asupra populației românești din teritoriile cedate prin arbitrajul de la Viena din august 1940 au produs, așa cum era firesc, o „ură și mai pronunțată față de națiunea maghiară, cu toate acestea însă se abțin dela orice manifestațiuni sau răsbunări, căutând a menține ordinea și liniștea internă a țării, purtându-se cu loialitate exemplară față de minoritatea maghiară”¹⁰⁹. Populația maghiară în număr destul de mare solicită plecarea în mod definitiv din România în Ungaria, indicând diferite interese personale și familiare¹¹⁰. Odată plecați în Ungaria, ungerii „inventează diferite minciuni, tratament prost în România, lipsa locurilor de muncă, obstacole puse de autoritățile românești în a-și câștiga pâinea de toate zilele, trâmbițate prin radio și pe toate căile posibile în fața opiniei mondiale”¹¹¹, „ca și atrocitățile întrebuițate de autoritățile românești contra ungerilor rămași pe teritoriul românesc, ca apoi la rândul lor să procedeze, după cum spun ei, la represalii contra populației românești de acolo, aceasta ca un răspuns pentru tratamentul la care este supus (ă) minoritatea maghiară dela noi din țară”¹¹².

Printr-o adresă a Ministerului Afacerilor Interne din 25 martie 1941, Prefectura județului Arad este informată că din ordinul generalului Ion Antonescu „urmează ca în toată țara, în Capitală și în toate centrele urbane și rurale, evreilor să li se fixeze

anumite cartiere unde să fie obligați a locui”¹¹³. Stabilirea cartierului la Arad, urma să se stabilească în urma unei consfătuiri organizate la Prefectura județului la 26 martie 1941¹¹⁴. Cei aproximativ 7.000 de evrei urmau să locuiască într-un „cartier evreiesc” care cuprindea „toate instituțiunile mai de seamă ale evreimei localnice și aici locuiește în masă mai compactă populațiunea evreiască a orașului”¹¹⁵. Românii care locuiau în acest cartier „desemnat a deveni evreesc, să fie obligați a se muta în oraș, dându-li-se în schimb locuințe sau imobile corespunzătoare”¹¹⁶. Acest cartier urma să beneficieze de „puncte obligate de eșeri, cari ar permite controlul mișcării populațiunei evreești în afara cartierului”¹¹⁷.

Pe teritoriul județului Arad „populațiunea evreiască este răspândită în 33 localități cu un total de 1862 persoane”¹¹⁸. „Deși până în prezent, nu s-au dovedit în rândurile lor acțiuni dăunătoare ordinii și siguranței Statului, totuși datorită faptului că evreii sunt pretabili acțiunilor comuniste și de spionaj și prezintă un pericol permanent mai cu seamă în ce privește siguranța de stat”. Prefectura județului Arad propunea impunerea măsurilor „cuvinite pentru ca efectul Decretului-Lege Nr. 842, pentru trecerea proprietăților urbane evreești în patrimoniul Statului să li se aplice și evreilor locuitori ai comunelor rurale”¹¹⁹. Evreii din satele/comunele județului Arad urma a se muta obligatoriu în oraș „unde ar fi plasați în cartierul desemnat pentru evreii orașeni”, bunurile lor urmând a trece în patrimoniul statului, care le putea folosi ca edificii pentru sediile primăriilor, dispensare, școli¹²⁰. În acest scop, Legiunea de Jandarmi Arad a elaborat un studiu privind plasarea populației evreiești în cartierele anume destinate. Din acest studiu rezultă că evreii din județul Arad sunt masați în număr mai mare în comunele: Buteni, Chișineu Criș, Curtici, Gurahonț, Ineu, Nădlac, Pâncota, Pecica, Rovine, Săvârșin, Sebiș și Zerind¹²¹.

Pentru plasarea lor într-un anumit cartier al Aradului se propune:

1. Constituirea unei comisii alcătuite din pretorul plășii, primarul comunei respective și șeful secției de jandarmi care urma să studieze la față

¹⁰⁵ Idem, dos. 290/1940, f. 3.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 6.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 3.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 4.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Idem, dos. 360/1941–1943, f. 1.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 2.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 5.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, f. 7.

locului posibilitatea „așezării lor în 1–2 străzi periferice ocupate de populație creștină”.

2. Evitarea creerii de nemulțumiri în rândurile românilor în urma așezării evreilor în imobilele acestora, urmând ca „creștinul să ocupe un imobil de aceeași valoare și aceeași posibilitate de așezare gospodărească”¹²².

3. Interzicerea prin „sanctiuni legale” a înțelegerilor între părți, „pentru a nu se da loc la negocieri în dauna scopului ce se urmărește”¹²³.

Studiul urma să fie validat la fața locului de către o comisie superioară instituită la reședința județului, alcătuită din: un delegat al Prefecturii, un delegat al Serviciului tehnic și un delegat al Tribunalului. Punerea în executare a ordinului urma să se facă numai după ce această comisie va constata „că studiul este bine întocmit”¹²⁴. Dar, prin adresa Prefecturii județului Arad către Biroul Populației de pe lângă Chestura Poliției din 2 aprilie 1942, se precizează că se amână aplicarea ordinului nostru Nr. 1166 din 14 iunie 1942 privitor la restricțiunea aplicată evreilor în ce privește mutarea lor dintr-o locuință într-alta pe raza Municipiului Arad, în lipsa unui cartier destinat evreilor aprobat de guvern și a măsurilor de a se putea organiza acel cartier, urmând ca până la sosirea unor atari dispozițiuni, evreii să se poată muta fără această restricțiune”¹²⁵.

La 23 ianuarie 1942, „pentru a descongiona centrul orașului Arad de evrei și a-i putea supraveghea mai ușor”¹²⁶, s-a dispus la Biroul Populației Arad prin Ordinul Nr. 1166 din 1942 ca evreii să nu fie înscriși la acel birou, fără autorizația Prefecturii, urmând ca prin „măsuri administrative să se asigure mutarea evreilor, astfel cum s-a propus Ministerului prin Raportul Nr. 506 din 2 aprilie 1941”¹²⁷. Toate schimbările de domiciliu aprobate pentru evrei, urmau să fie comunicate direct „atât Cercului de Recrutare de unde pleacă, cât și Cercului pe raza căruia se stabilesc”¹²⁸. Dar propunerea comisiei formată în scopul fixării „cartierului evreiesc” din Arad nu a fost validată de către Minister niciodată.

Analiza structurii demografice a populației municipiului/județului Arad, ne ajută să înțelegem, raportul existent între diferitele etnii și în primul rând între românii majoritari și etnicii minoritari. La granița de Vest a țării, statul român administra

o populație diversă din punct de vedere etnic și confesional, unde românii erau în general majoritari. La nivelul orașului Arad și a unor localități din mediul rural, numărul românilor era sensibil egal sau depășit de cel al etniilor minoritare. Aici autoritățile românești erau obligate să depună un efort considerabil pentru a integra noii cetățeni în structurile statului român, în concordanță cu legile țării.

Confesiunile diferitelor minorități au avut un aport considerabil la dezvoltarea unei noi societăți arădene. Mulți dintre reprezentanții minorităților etnice și confesionale au înțeles să colaboreze cu autoritățile și cu biserica românească, lăsând deoparte interesele proprii. Prin școală, biserică și cultură, comunitățile reprezentând minoritățile etnice din orașul/județul Arad au încercat să păstreze nealterată moștenirea culturală dobândită deja, dar și să-și afirme identitatea națională. Biserica, școala, presa, asociațiile culturale, au fost canalele prin care propaganda și ideologia de import, din Ungaria, respectiv Germania, a fost răspândită în rândurile populației consanguine. Din păcate, nu puține au fost cazurile semnalate, atât în presă, cât și de către autorități, în care etnicii minoritari au preferat să „închidă” cultura proprie în interiorul comunității, accesul publicului larg fiind restrâns datorită diferențelor lingvistice și culturale.

Liderii de opinie maghiari au aplicat tactica pasivismului politic în relațiile cu statul român, colaborând în schimb cu Ungaria revizionistă. Pasivismul a fost înlocuit cu tendințele iredentiste promovate prin intermediul partidelor, școlilor, bisericii, presei minoritare și publicațiilor tipărite în afara granițelor statului român. Evreii, deși puternic atașați culturii maghiare, și-au constituit propriul partid, sionismul militând nu pentru ruptura de statul român, ci pentru emigrarea în Palestina. Printre locuitorii de origine evreiască din Arad, sionismul s-a răspândit după 1920.

În general însă, între români ca majoritate etnico-religioasă și comunitățile minoritare din orașul/județul Arad, au existat raporturi de înțelegere, toleranță și încredere, care se regăsesc în întreg intervalul de timp pus în discuție în plan economic, social, spiritual și cultural. Orașul/județul Arad a reprezentat, ca și în perioada dualismului austro-ungar și între cele două războaie mondiale, un model de toleranță între majoritate și minoritățile etnice și confesionale din spațiul arădean.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 14.

¹²⁶ *Ibidem*, f. 17.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 20.